

DE DANS DE VAL

de dans de val

Jan Grolleman

© 2022 Jan Grolleman / Uitgeverij U2pi

Titel: de dans de val

Auteur: Jan Grolleman

Omslagontwerp: Jan Grolleman/Hille Pijlman

Tekening omslag: Piet Rogie

Foto auteur: Henny Wilting

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag, www.uitgeveriju2pi.nl

Druk: jouwboekdrukkerij.nl

ISBN: 978 94 9324 093 3

NUR: 300

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Voor mijn Moeder

Kunst gibt nicht das Sichtbare wieder, sondern macht sichtbar.

Paul Klee

*Kun je je voorstellen dat er in dit land een leven was dat licht en
kleurrijk, wanhopig en speels tegelijk was?*

Jutta Voigt - *Stierblutjahre, die Boheme des Ostens*

‘Zij was het dus.’
‘Een spel was het, ook dit.’
‘Maar ze was de grootste van ons allemaal.’
‘Ja, vanuit haar eigen universum.’
‘...’
‘Maar als een moeder.’
‘Organisator, nee, een ritselaar.’
‘Een onweerstaanbare schoonheid.’
‘Ja, ja, ik kan nog steeds opgewonden raken.’
‘Maar dubieus mannen.’
‘...’
‘Die Lotti ...’

Nooit hebben we zo over haar gesproken, al die jaren niet, in de dertig jaar erna evenmin. We verzwegen haar, ieder hield het voor zichzelf, maar heimelijk wisten we het alle vier. Alsof we haar nu ineens in ware gedaante voor ons zien, de hoofdrol die ze had. Wat pas zichtbaar werd nadat Samuel was vertrokken. ‘Het viel uiteindelijk allemaal uit elkaar’, zegt Klaus. ‘Ze vertrok uit Prenzlauer Berg, in Karlshorst aan de rand van de stad stond een villa voor haar klaar, ze had hier ook niet zoveel meer te zoeken.’ ‘Superieur was ze, met de schijn van onaantastbaarheid,’ zegt Sam, en om het af te ronden: ‘intelligent maar doortrapt.’ Doortrapt? Dit gaat te ver mannen, slachtoffer was ze. Ben ik nou de enige die haar verhaal kent? Dat ze geen andere keuze had, met zo’n erfenis. Oordeel niet voor je weet. Maar ik zwijg, zoals ik dat alle voorgaande jaren heb gedaan.

‘Maar over het uit elkaar vallen,’ zegt Klaus, ‘zo meteen het historisch moment, jij was toch hier in de stad? Of keek je thuis op het scherm hoe wij het hier fiksten?’ ‘Mijn moeder zou er wel een

boek over kunnen schrijven, dat zei ze vaak als het haar boven de pet ging, zeg ik. ‘En dan zei jij dat ze daar direct mee moest beginnen,’ zegt Huon. ‘Nou nee, niemand zei ooit zoiets tegen haar.’ ‘Dan weet je wat je te doen staat, een beter verhaal heb je niet.’ Instemmend geknik. ‘Maar nu ter zake,’ zegt Klaus, ‘waar was je?’ ‘Glaasje water?’ vraagt Sam. ‘Nee, champagne,’ zegt Klaus. ‘Bijna zeven uur zie ik, het Schabowski-moment, mannen, er valt wat te vieren.’ Hij knalt de kurk tegen het plafond, we toosten en drinken, twee glazen snel achter elkaar, de champagne bovenop de Dornfelder, het stijgt me naar het hoofd. Klaus kijkt op zijn mobiel. ‘Even het grote mensenfeest jongens.’ Hij laat ons de live beelden zien van de officiële viering, de Bühnenshow bij de Brandenburger Tor, de tribune met de internationale gasten. ‘Kijk mannen, onze Frau Merkel’, waarna de camera over het duizendkoppige publiek zwaait. ‘Het is toch weer duidelijk, het podium gericht naar het Westen, de overwinnaar heeft wat te vieren.’ ‘Maar,’ zegt Huon, ‘met het gezicht naar het Oosten, zie je dat? Daar komt het vandaan.’

Ik zal het ze nu toch moeten vertellen, bitterzoet, maar nu weg van de schaamte. ‘We troffen elkaar die middag, weet je nog,’ zegt Klaus, ‘in het café aan de Schönhauser. Jij met je ontroerende voordracht, een gedicht van Brodsky, rijmend, als troost in gevangenschap, dat zei je er nog bij.’ Hij gaat staan, zoals ik die middag deed...

I wish you were here, dear,

I

1

Alsof ik tussen een kudde opeengepakte ongeschoren schapen stond. Die geur. Mijn ouders vonden het een afzichtelijk ding, ik liep er trots mee rond. Mijn langharige Afghaanse jas. Het Woodstock festival was een paar jaar daarvoor geweest. Ik had de film gezien, draaide op mijn kamer *Freedom* van Richie Havens, *I'm going home* van Ten Years After en de eindeloze gitaarsolo van Jimi Hendrix. Ik werd een van de festivalgangers. Turks fruit was de Verlichting, Nederlandse wiet gehuld in mist, maar royaal gebruikt. Demonstraties waren een must, meditatie voor de liefhebber. Van God weglopen en nergens arriveren. Die jaren.

Ik was gevoelig voor mensen en bewegingen die me iets lieten zien wat ik voorheen niet kende. Niet dat ouderlijke ontbrek of omdat ik geen vrienden had. Integendeel, ik had alles, maar het was me te gewoon. Het was wat ik al kende, het was al af. Ik zocht onbestemde plekken, naar antwoorden was ik niet op zoek. Niet arriveren maar onderweg blijven. Nergens aankomen, hoe vaak je ook vertrok. Ik zocht spirituele leiders uit het Oosten, ook al zei iedereen dat je gehersenspoeld zou worden. Ik liep bijna als een swami-met-een-nieuwe-naam in het oranje en was gecharmeerd van een Cisterciënzer klooster waar ik verschillende malen te gast was. Ik vroeg me af hoe het zou zijn, het leven als een jonge novice, maar zag hun God niet zitten. Maar ik hield van hun geloof, haar pracht, praal en processies. Fenomenen waarvan ik niet wist waarvoor ze waren, maar die het leven kleur en glans leken te geven. Die de dagelijksheid met licht omkransten.

Ik voelde me verwant met denkbeelden waaruit zich later gewelddadige organisaties ontwikkelden, maar liep tegelijkertijd met het ban-de-bom teken op mijn jas. Ik had eens een meisje dat tijdens de eerste nacht over groepsseks begon. Ik verslond zweverige teksten en maakte kennis met bedenkelijk gedachtegoed. Adoreerde

spanningen en onzekerheden, stelde vragen waarvan ik dacht dat ze existentieel of universeel waren. Ik kwam het tegen, ik zocht het op. Ik was onderweg naar iets groters dan mezelf. Een geloof dat me boven mezelf uit zou tillen, een belofte die me de weg zou wijzen. Mensen en bewegingen waren mijn gids naar een plek die ik niet kende. Nieuw en onbekend fascineerde me, vaak van korte duur, een enkele keer hechtte het zich langer. Bewondering, aanbidding en verheerlijking maken blind. Gevaarlijk, de grote catastrofes kennen we, maar geen leven zonder risico, dat vond ik toen en dat vind ik nog steeds. Verering en overgave zijn enge woorden, maar voorwaarden om verder te komen. Afscheid nemen om verder te trekken. Ik had gidsen nodig om te worden wie ik nu ben. Na een tijd moet je het zelf doen, verrijkt, weten dat het leven meer levens zijn. Vergeten zal ik ze niet. Sommige bleven en werden deel van mijn fundament, ook al oogde het vaak als een wankel bouwwerk.

Een van hen was mijn leraar Nederlands. Ik herinner het me goed, de dag dat hij voor het eerst onze klas binnenkwam. Hij liet me de schoonheid van taal zien, woorden die van zichzelf iets betekenen. Taal, meer waard dan al het andere. Zozeer dat ik de overige schoolvakken met minachting bejegende. Tegelijkertijd leidde hij me met z'n charisma langs een ravijn. Spannend en opwindend. De gedachte elk moment ergens in te kunnen storten en verzwolgen te worden. Ik speelde voor held. De jongen die geloofde in grote linkse ideeën, ook de denkbeelden die later zouden uitmonden in een drama. De consequentie van compromisloos het eigen gelijk najagen. Ik liep langs de rand. Maar tegelijkertijd was ik de ideale leerling, de jongen die zijn woorden inhaleerde. Maar hij was ook de man die me bij haar zou brengen op de dag dat ik hem de rug toekeerde. Een geval van desertie, al is dit een groot woord. En zo kwam ik haar tegen, een lichtgevende schoonheid met een zwart verleden. Het begin van een avontuur in een bijzondere community aan de andere kant van de Muur. Eindigend op het hoogtepunt, een climax van wereldformaat. Ik zou nog diep vallen, maar dat was later, jaren later.

Ik zat op een middelbare school in Zwolle, de brave provinciehoofdstad van Overijssel. Hanzestad aan de rand van statig Salland, waar voorname landgoederen de dienst uitmaken. Het was twaalf kilometer fietsen, soms met een vriend of klasgenoot, meestal was ik alleen. Een keer was er een onderwegmeisje. Ik had haar al maandenlang aan de overkant van de landerijen zien fietsen. Ik stond het mezelf niet toe op haar te wachten, maar ik leerde het toeval te sturen. En zo fietsten we toch een enkele keer samen op. Op de grens waar de stad het platteland innam splitsten zich onze wegen, zij naar een gereformeerde school, ik naar een openbare. Ik herinner me haar bruinrode haren, maar echt warm werd ik van haar felblauwe korte regenjas. Ze droeg hem altijd. Zon of regen, altijd die jas. Een lelijk ding, ik vond hem bijzonder, ik denk dat het de kleur was. Het blauw dat aanschurkt tegen dat van Mondriaan, de kleur van eerlijk en recht door zee. Maar ook van onwrikbaar en vastbesloten. Ze heette Willemien, officieel Wilhelmina, maar ze had er zelf een lichtere variant van gemaakt.

Die ochtend maakten we de afspraak om aan het eind van de dag samen terug te fietsen. We moesten kiezen tussen het pad door het bos of de weg eromheen. Door mensen uit de buurt werd het bos als gevaarlijk beschouwd. “Boezekeerls” die je opwachten, de weg versperren, van de fiets trekken en het bos insleuren. Mijn ouders waren nergens bang voor, zeker mijn moeder niet, ook niet voor dit slag volk. Willemien koos voor het bos. ‘Ik ben voor niemand bang.’ Een uitspraak die ik de hele dag met mij meedroeg. Stoer vond ik het, trots was ik op haar. Mijn moeder zou het met me eens zijn geweest, zo’n meisje, ze zou de mijne mogen worden. Maar belangrijker, ze had gekozen voor het bos. Het bos als een muur waarachter we onzichtbaar zouden blijven.

Een zanderig fietspad door de landerijen, een klaphek open en weer dicht, een houten brug over een kanaal, en dan het bos. Zonder een woord te zeggen namen we het smalle pad en legden onze fietsen in het hoge gras bij de kolk vijftig meter verderop. In de verte de

boeren met hun tractoren op het land. Achter ons het dichte bos, een muur die ons beschermde. Hoog in de lucht witte wolken en vliegtuigsporen tegen een helderblauwe hemel, dichterbij het zoemen van insecten en het zachte geurende gras en het met riet omzoomde water. Ik kende het hier goed, het stukje land waarvan mijn vader de eigenaar was.

Ik had hier vaak gevist, maar nooit meer gevangen dan een paar kleine rietvoorns, behalve die ene keer dat ik een snoek aan de haak kreeg. Eindelijk beet. De vis was te groot en te sterk voor mij als tienjarige hengelaar. Ik moest de strijd opgeven, waarna het beest er met snoer, dobber en hengel vandoor was gegaan. Nooit had ik iets teruggevonden van mijn met eigen zakgeld aangeschafte visgerei. Het vroege einde van wat een paar jaar daarvoor als “een echte liefhebberij voor jongens” was begonnen. Vandaag zat ik hier met Willemien, mijn eerste echte meisje. We keken om ons heen en zochten naar de juiste woorden, we waren er te ver van verwijderd, ook van het zoete onbenoembare, waar het ongewis en gevaarlijk kon worden.

Wel praatte ze over haar school, de jeugdvereniging en over haar leidsman, de God die al enige tijd niet meer de mijne was. Het werd een splijtzwam die zich tussen ons in nestelde. Zij hield zich bezig met haar Here in de hemel, hier beneden had ik de mijne die lustig begon op te spelen. Alles waar ik zo naar verlangde, niets wat gebeurde. Mijn vingers over haar wangen laten glijden. Haar hand, o ze had zulke mooie handen, zo'n hand op mijn lust, buikpijn als ik eraan dacht. Hierboven zweefden de wolken. Liggend in het zachte gras hadden we er samen naar kunnen kijken, fantaseren over wat we zouden zien. 'Ik zie een leeuw, kijk een mannetjesleeuw, met zo'n grote kop, nee joh, een koe is het, misschien een stier, leeuwen hebben we hier niet.' Dat soort pret. Maar zelfs dat deden we niet. Het was haar Grote Boze Kerel die was neergedaald, en haar als een roofvis voor mij had weggesleurd, met alles er vandoor was gegaan. Het was verkloot, wat een zoet begin van grootse jaren had kunnen zijn.

“Het doen” deed ik een paar maanden later. Op Terschelling, in

een tent met buiten bierdrinkende en wietrokkende vrienden, de transistorradio op volle sterkte. We waren ieder met onze eigen brommer gekomen, vier Kreidlers en mijn Puch. Ik deed het met een meisje dat ik had ontmoet in de discotheek van West. Ze kwam uit Dortmund, ze heette Sabine, we waren zestien. Ik gloeide toen ik haar voor het eerst zag, ik wist, dit is hartstocht. Het was moordend warm, de zon had de hele dag op de tent geschinen. Ze fluisterde in mijn oor dat ze “die Pille” gebruikte. Buiten klonk *Riders on the Storm* van de Doors, zeven minuten lang. Het was heerlijk.

Drie dagen later kwam een einde aan twee weken liefde. Sabine bleef met haar ouders nog een week langer op het eiland. Ze stond op de kade van de haven, ik hield me vast aan de reling, dan mijn beide handen als een toeter: ‘Sa-bi-ne! ... Sa-bi-ne!’ Ik zag haar blonde haren en een zwaaiende hand, maar zag ze wel dat ik het was die haar riep? Even, toen draaide ze zich om en verdween in een zijstraat, opgelost tussen de gewone vakantiegangers. Tot in de haven van Harlingen stond ik aan de reling boven het water van de Waddenzee. Ik hilde. Ik was haar kwijt, het eerste Duitse meisje in mijn leven.

Ik herinner me zijn driedelig pak dat hij altijd droeg, lichtbruin met een donkerrode streep. Een grote vlassige roodkleurige baard, een goudomrand brilletje en een ietwat gebogen rug. Hij reed in een rode deux-chevaux en woonde een eind buiten de stad. Mijn leraar Nederlands, meneer Waardemans.

Ik had geen helder idee over het vak Nederlands op de middelbare school, ik dacht aan lezen en schrijven. Hoewel literatuur bij ons thuis geen gespreksonderwerp was, werd er wel degelijk gelezen. Ik herinner me mijn moeder, lezend onder het licht van de staande schemerlamp. Streekromans waarin hard werken, opgroeiende kinderen en ontluikende liefdes de ingrediënten zullen zijn geweest. Ook zal God hier en daar een rolletje hebben gehad. En ik ging elke vrijdagavond naar de plaatselijke bibliotheek waar meneer Albert de scepter zwaaide. Verder hadden we een twaalfdelige encyclopedie in de kast staan, ik herinner me de rij goudkleurige boeken met rode letters. De colporteurs van Lekturama hadden hun best gedaan, mijn ouders hadden in ons geïnvesteerd.

Op de lagere school, de School met de Bijbel, was ik goed in opstel. Ik dacht dat het een zelfstandig vak was, maar het bleek een bescheiden onderdeel van het vak taal. Maar gelukkig was het ook een hobby van de meester. Mijn opstellen waren lang en wijdlopig. Ik maakte ze zo meeslepend mogelijk, sleepte vooral mezelf erin mee. Ik incorporeerde gebeurtenissen die niet altijd met het onderwerp te maken hadden, maar maakte het daarmee langer en, zo dacht ik, beter. Niet dat dit altijd het geval was, maar het bracht mezelf tot grote hoogtes. Toen al meende ik te weten dat alles met alles te maken had.

Bij de start van “de grote school in de grote stad” lag het vak Nederlands dan ook als een uitgespreide belofte voor me. Ik werd opgewonden als ik eraan dacht, de laatste nachten voor de aanvang van het eerste schooljaar lag ik doorwaakt in mijn bed. Ik was al begon-

nen, gedichten in rijm, korte verhalen en lange onmogelijke zinnen. Straks zou het echt zijn. Ik zag een glanzende en fantastische wereld, wist dat ik elke dag iets nieuws zou gaan ontdekken. Het wenkte me naar een onbekende en rijke wereld. Maar het vak Nederlands op de middelbare school is natuurlijk helemaal niet leuk. Spelling, grammatica en tekstanalyse. Precies waar mijn klasgenoten vanuit gingen, en de eerste dag met een gortdroge introductie van het vakkenpakket werd bevestigd. Mijn droom spatte uit elkaar.

Maar toen het echt begon, bleek meneer Waardemans iets heel anders met zijn Nederlands voor te hebben. Hij zou ons de liefde voor proza en poëzie bijbrengen. Twee loten van dezelfde stam, die hij doceerde als acteur. Hij had publiek, het zoveelste voorbeeld van een leraar die liever artiest had willen worden. Dertig leerlingen die naar je kijken en luisteren, en dat zes uren per dag, menig theatermaker zou jaloers worden. *Turks fruit* moesten we lezen natuurlijk, maar niet nadat hij de sappigste delen eruit had voorgelezen. Over de borsten van Olga en de ballen van Eric, over neuken en klaarkomen. Dat hadden we nog niet eerder gelezen, of misschien wel gelezen, maar niet hardop. En zeker niet door een leraar die dit met een smakelijke grijns uit zijn mond liet komen. Het was niet zozeer mijn fysieke opwindings, die natuurlijk ook opspeelde, maar de onstuimige ervaring van een kantelend wereldbeeld. Dat Wolkers' verhaal uiteindelijk ging over kanker en tomeloos verdriet, liet ik niet indalen.

Ik liet me meevoeren met de euforische wind. Als dit geschreven en gezegd kon worden, bestaan er werelden waarvan ik al eerder voorvoelde dat ze bestonden. Maar nu bleken ze realiteit. Onbegrensde vrijheid, lichtzinnig en losbandig, het gaf me een niet te beschrijven geluksgevoel. Het was niet zozeer gretige seks die vanaf nu voorhanden leek, maar het plotselinge inzicht dat me overviel. Dat iemand het had bedacht, het had opgeschreven en het daarmee werkelijkheid was geworden. Niet alleen de wereld van Wolkers, maar ook de honderd eenzame jaren van Marquez, zijn vliegende priesters, opstanden die komen en weer gaan, het oneindige leven.

Het bestond omdat je het kon bedenken. Het maakte deel uit van je leven. Ik werd opgenomen in een onafgebakend domein, zag dat er een ander leven bestond buiten het leven dat ik kende. Buiten een bestaan waarin mijn ouders met veel moeite de eindjes aan elkaar knoopten. Buiten de zondagse kerkdiensten, de familievisites, de dagelijkse vrienden, de geestdodende schoolvakken en het verplichte huiswerk. Nee, dat andere, wat daarbuiten lag. Door mijn leraar Nederlands maakte ik kennis met een wereld die je kunt verzinnen. Iets maken dat boven je gewone bestaan uitkomt. Was dit scheppen, dat wat ook God had gedaan? Maar dat maakte hem dan toch zeker overbodig? Hij liet het zien, Waardemans, mijn meester, het was een belofte. En ik geloofde. En zo aanbad ik het mysterie, maar ervoer tegelijk de onmacht er vaak niet helemaal bij te kunnen.

Niet iedereen in de klas juichte zijn opvattingen toe, integendeel, voor veel leerlingen was hij een wereldvreemde gast. Behalve ik, was er niemand die zijn ideeën over het vak omarmde. Ontevredenheid over de lessen overheerste en ze hadden niet helemaal ongelijk. Bij de overgangsexamens werden wel degelijk vaardigheden gevraagd. Onvoltooide en voltooide deelwoorden, d's en t's op de juiste plek en ook bleek enige woordkennis niet overbodig. Dat wist de klas. Leerlingen die morden zodra de proefwerkperiode aanbrak, ongerust als ze waren over een goede afloop. Zijn list was een spoedcursus spelling en grammatica, waarna iedereen toch een voldoende haalde en hij door kon met zijn missie.

Maar tegelijk met de leraar Waardemans was er ook een andere Waardemans. Een man die maar weinigen van ons kenden. Een man met een boodschap die hij graag aan ons doorgaf.

Vanaf 1970 werd in Duitsland de Rote Armee Fraktion actief, bekend onder de naam Baader-Meinhof-Groep, naar de twee leiders Andreas Baader en Ulrike Meinhof. Een activistische groep jonge Duitsers uit de studentenbeweging. Gedreven toen ze de terugkeer zagen van voormalige nazikopstukken in hoge functies bij bedrijven. Met dit door hun verwekkers in standgehouden nazitijdperk diende afgerekend te worden. Al snel na de oprichting vonden de eerste overvallen en ontvoeringen plaats, met doden en gewonden.

Tegelijkertijd kwam in Nederland een beweging op gang die met de RAF sympathiseerde. Wat hen motiveerde was de bloedige Amerikaanse aanwezigheid in Vietnam. Mijn belangstelling groeide, ik had iets om warm voor te lopen, wilde iets meemaken wat me verheef. Het nam me in bezit. Ik sprak er met niemand over, kon het niet uitleggen, het was onbegrijpelijk en te groot.

Het in 1966 opgerichte Rood Verzetsfront had als uitvalsbasis Nieuweroord. Een dorp in Zuidwest Drenthe dichtbij Hoogeveen. Boeren, burgers en import die in leeggekomen boerderijen waren komen wonen. Het was een mild linkspolitieke beweging waarvan een klein deel de extremistische kant koos, aanschurkte tegen het terrorisme zoals dat van de Rote Armee. De organisatie voerde protestacties ter ondersteuning van gevangenen RAF-leden. Geruchten deden de ronde over “bepaalde diensten” aan de Duitse terreurorganisatie, zoals het schuilhouden van in Duitsland gezochte terroristen.

Nu mijn leraar Nederlands, meneer Waardemans. Hij verstopte in de klas noch zijn liefde voor de literatuur, noch zijn politieke opvattingen. Hij nam de gelegenheid om ons te informeren, zo zei hij onschuldig. Over onze kapitalistische samenleving, over uitbuiters die de macht bezaten, over heersende politiek-maatschappelijke structuren. Marx en Engels. Nee, het was geen politieke indoctrin-

natie, maar hij liet zich graag uit over de noodzaak van het bestaan van een linkse beweging. Over het Rood Verzetsfront en de mogelijke connecties met de Duitse RAF sprak hij niet, althans niet dat ik mij herinner. Ik vond het spannend. Parallel aan zijn literaire passies nam hij me mee naar zijn politieke drijfveren. Ik was niet alleen onder de indruk van de ideeën die hij ventileerde, maar genoot vooral van de wijze waarop hij het bracht. Niet belerend, het leek niet eens op politiek, en klonk zeker niet gewelddadig. Het was theater. Licht, provocerend, met flair. Vergelijkbaar met de wijze waarop hij uit *Turks fruit* had voorgelezen. Die blik in zijn ogen, dat lachje, het gegrinnik achter zijn baard.

Op een dag aan het eind van een les Nederlands hing ik nog wat rond bij de uitgang van het leslokaal. Achteloos klonk het: ‘Zou je een keer mee willen rijden naar mijn boerderij in Drenthe? Dan kun je kennismaken met mijn volle boekenkasten en mijn wilde tuin. Het is een half uurtje rijden.’ Ik hoefde niet lang na te denken.